Història de la moneda dels comtats catalans, d'Anna M. Balaguer

*A. M. MUNDÓ**

Sempre és motiu de joia, per a un professor, veure publicada l'obra d'una persona que, durant un bon temps, t'ha escoltat davant per davant, i que considera que ha après quelcom de les teves lliçons. D'aquest se'n diu un bon alumne —en aquest cas, una bona alumna. L'obra publicada és la seva àmplia tesi doctoral. La seva autora va demanar-me'n la direcció; defensada ara fa deu anys a la Universitat Autònoma de Barcelona, ara l'autora l'ha degudament resumida i ha estat esplèndidament editada per la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

A hores d'ara, la Dra. Anna M. Balaguer ha esdevingut una especialista respectada dins dels ambients de la numismàtica internacional. I això val també per al seu company de tot, que és el Dr. Miquel Crusafont. Ells són, encara, els puntals de la nostra Societat Numismàtica, al costat del seu president i fundador, el Dr. Leandre Villaronga. Balaguer i Crusafont no són només els continuadors de *Les monedes catalanes* de Botet i Sisó —el primer llibre científic publicat per l'IEC el 1908; ells es pot dir que en són els renovadors.

Més que a resumir el contingut de la *Història de la moneda comtal catalana* ofert per Balaguer —resum que hom pot fer-se mentalment només resseguint-ne l'índex— m'entretindré a remarcar-ne algun aspecte i a comentar-ne algun altre com a seqüela del que s'hi diu.

Les mostres d'agraïment de l'autora al començ de l'obra són abundants i generoses envers els que l'han ajudat, aconsellat o li han facilitat el treball fatigós de

* Text corresponent a la presentació de l'obra *Història de la moneda dels comtats catalans* d'A. M. Balaguer, que féu el Dr. Anscari M. Mundó, el dia 14 de desembre de 1999, a la seu de l'IEC.

recerca. De vegades, també es bo demostrar com es poden oblidar els moments difícils que, sense voler, s'esdevenen en la vida de qualsevol investigador.

Aquesta obra d'Anna Balaguer no té només interès numismàtic; diria que els historiadors, tan els de la política i de la societat com de l'economia, no sols cometrien un greu error oblidant-la, sinó que l'hauran de consultar necessàriament. Per exemple, ho hauran de fer amb els capítols dedicats a seguir l'evolució política de la moneda als comtats catalans, des de l'època carolíngia a Barcelona, fins a la fi de les emissions comtals d'Empúries al segle XIV, d'Urgell, al segle XV i del Pallars al començ del segle XVI.

Potser concentraré gairebé només les meves paraules de presentació en un període crucial per a Catalunya, com va ser el de la reconquesta i repoblació fins a la independència de fet, sota la batuta dels comtes de Barcelona. Es el període en el qual, des de fa anys, com es diu planerament, he ficat més el nas de la curiositat investigadora. Balaguer aclareix coses no tan òbvies per als historiadors quan parla de la imitació de la moneda carolíngia fins a la fi del segle IX. Des d'aquell moment, crec de molt interès l'afirmació, que Balaguer fa sovint, de l'exercici de sobirania que representava l'encuny de moneda. No sols ho testifica la documentació sinó que fins l'evidència monetària ho corrobora. Així, quan els comtes de Barcelona comencen a emetre moneda, o a concedir que altres autoritats ho facin, amb el nom de seques dins dels comtats que dominen, omès el nom del rei franc.

Igualment, quan es pot fixar, al darrer quart del segle X, el començ d'una entrada progressiva de moneda àrab cordovesa, evident indici de canvi polític dels comtes Borrell II i Ramon Borrell.

O quan aquests comtes de Barcelona deixen que s'encunyi moneda d'or —la imitació de l'àrab era una qüestió de prestigi— i són els primers sobirans d'Europa a fer-ho.

O quan es dedueix, per la documentació i les troballes, que la moneda de Barcelona és omnipresent en els altres comtats catalans ja des dels inicis de la reconquesta.

I, com a contrapès, Balaguer constata, per la metrologia, la baixada del pes i, per tant, la devaluació del mancús d'or, dels diners i d'altres monedes de plata i de billó; amb la qual cosa s'està demostrant que hi ha una mutació, fraudulenta o real, en l'economia del país.

Podria encara parlar de tants altres fets demostrables de la moneda que passava diàriament per les mans dels catalans ben situats de l'època.

Després de resseguir el magnífic *Corpus de les monedes carolíngies i senyorials dels comtats catalans*, amb què Anna Balaguer clou el seu llibre, *Corpus* reblert de reproduccions fotogràfiques, tinc la impressió que, personalment, em manca encara molt per aprendre de paleografia numismàtica, encara que els dubtes que tenen els numismàtics de professió davant de certes lectures em deixen perplex. És probable que els dubtes es deguin sovint al fet que els gravadors dels

motlles no eren prou destres en el traç de les lletres; hi afegiria que, en part, també és degut al fet que la tradició gràfica numismàtica rebé influències mal païdes de les grafies epigràfiques sobre pedra i de les caplletres en tinta o colors dels manuscrits; dit d'una altra manera, que aquestes darreres tradicions, conservades per vies diferents, sovint foren molt mal imitades pels encunyadors.

Tal com referma molt bé Anna Balaguer, al segle XI només encunyaren moneda d'or, concretament mancusos, els comtes de Barcelona, certament Berenguer Ramon I (1018-1035) i Ramon Berenguer I (1035-1076); a més del comte de Besalú, Bernat Tallaferro (988-1020).

Jo diria, com a afegitó, que potser abans de morir Ramon Borrell l'any 1017, el jueu prestamista Bonnom, ja havia encunyat algun mancús. Encara diria que, qui ho va tolerar i després admetre, fou Ermesenda, la comtessa de Barcelona, que tenia el poder efectiu del govern i disposava de tot el diner llegat pel seu marit difunt, Ramon Borrell; llur fil, Berenguer Ramon I no va fer res més que admetre-ho per consell de la seva mare. El comte de Besalú, Bernat Tallaferro, només devia encunyar-ne molt a prop del 1018 al 1020, a imitació del seu cosí de Barcelona, ja que Bernat va morir en aquesta darrera data. Ofereixo aquests detalls de política i de cronologia a l'autora de l'obra, per si els creu dignes de consideració.

Com es deia, el primer orfebre que encunyà moneda d'or a Barcelona? Voldria aclarir-ho definitivament, En els exemplars de mancusos trobats en els darrers decennis, que Anna Balaguer reprodueix en el *Corpus* final, apareixen ja des del 1017-1018 envoltades de la llegenda en àrab, les lletres llatines, ben clares, de BONNOM, BONOM. Per la documentació llatina contemporània, és clar que aquell orfebre i prestamista barceloní es deia en hebreu *Sem Tob*, en llatí *Bonum nomen*. A mi, em sembla sense cap mena de dubte que s'ha de mantenir «Bonnom» i no cal corregir-lo per «Bonhom» o «Bonsom», apel·latiu que procedeix del llatí *Bonus homo* ben clarament distingible, fins en els documents, del *Bonum nomen* que traduïa el de l'orfebre jueu.

Potser no hauria hagut de parlar-ne en públic, ja que fa poca estona, parlant-ne amb Anna Balaguer, ara està plenament d'acord amb la forma «Bonnom».

Justament, la constatació de la forma catalana escrita en els mancusos d'aquell fabricant de moneda d'or, *aurifice*, i força altra documentació arxivística, em permeté, fa pocs anys, proposar que els jueus de Barcelona parlaven l'hebreu, com era lògic, però que coneixien millor el català i l'àrab que el llatí; fet que, com dic, el mateix Bonnom constata, en gravar el seu nom en català, damunt dels mancusos d'or esmentats.

El detall que acabo d'exposar, més que una crítica, és un comentari fet damunt de l'obra d'Anna Balaguer, a fi d'encarir-ne el valor inestimable que ja he ponderat. Encara es veurà més amb el detall, no tan anecdòtic, que hi voldria afegir.

Recentment he hagut de recórrer a un altre llibre d'Anna Balaguer, extret de la

tesi original, en el qual s'estudiava amb molt detall *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispània*, publicat el 1993. Per justificar l'ús obligat que n'he fet, serà necessari explicar alguna cosa més. Fa un parell de mesos que a Lucca, a la Toscana s'hi reuniren unes jornades d'estudi entorn dels documents més antics que parlen dels grans vitralls que exornaven els edificis, sobretot els dedicats al culte cristià. Fins fa pocs anys, hom no havia gosat mirar més enrere que els vitralls de Chartres del segle XII. Les troballes de material vítric anteriors i de documents que s'hi referien invitaven, però, a reunir els estudiosos del *Corpus Vitrearum Medii Aevi* per a valorar-ne la importància.

A Lucca, doncs, vaig tenir l'ocasió d'exposar-hi un estudi sobre documents catalans del segle XI referents a vitralls. En el testament d'aquella gran comtessa Ermesenda de Barcelona, i en el d'un seu conseller, el noble Udalguer, hi constaven unes donacions extraordinàries, tant per la finalitat com pel valor en moneda amb què foren pagades. Ermesenda, el 1056, donava a Sant Pere del Vaticà 200 mancusos d'or per als vitralls de les finestres de la basílica constantiniana; i Udalguer, el 1060, 20 unces d'or de les paries d'Hispània, unces que corresponien també a 200 mancusos; en total, doncs, 400 mancusos d'or. Fets els càlculs corresponents, ajudat per les taules de pesos del mancús a mitjans segle XI establerts per Anna Balaguer, en resultaven 1080 grams: més d'un quilo d'or! Els assistents a la conferència obriren uns ulls com unes taronges; no havien imaginat que a Europa, en aquella època, es pogués pagar amb tant d'or uns vitralls que, a més a més, fins ara es desconeixien.

Cal afegir que els donatius en moneda fets per Ermesenda i per Udalguer a Roma foren molt més esplèndits. Ermesenda encara donava 100 mancusos als canonges de Sant Pere i, al senyor Apostòlic, 100 més. Udalguer hi afegia la seva mula òptima per al papa, una mena de «papamòbil» d'aquell temps.

Encara convé insistir-hi una mica més. Les deixes en numerari que consten en el testament d'Ermesenda sumen un total de 5.450 mancusos. Al canvi de 10 mancusos per unça d'or, o sigui 2,70 g per mancús cap a la meitat del segle XI, segons el càlcul d'Anna Balaguer, pesaven 14 quilos 715 grams. S'ha de dir tot. Ermesenda, repeteixo, havia heretat del seu marit, el comte Ramon Borrell, les paries dels reietons àrabs que pagaven tributs al comte de Barcelona, i que Ermesenda, des del 1017/8, havia permès encunyar aquella moneda d'or, com s'ha vist.

Ja m'imagino que, confrontats els càlculs, força precisos, del volum d'emissió dels encunys de mancusos de Barcelona que ha fet Balaguer (p. 89-90), que sumarien un total de 582.400 mancusos d'or de 7 per unça, i de 832.000, de 10 també per unça, es dirà que les donacions testamentàries de la comtessa Ermesenda només eren una part petita del seu numerari en or. És evident que la resta no sols era perquè el fill i sobretot el nét, Ramon Berenguer, compressin castells als nobles fidels o rebels dels seus comtats, sinó també per començar a engrandir el pa-

trimoni de la sobirania comtal catalana per terres del Llenguadoc i de la Provença, amb la compra de comtats i vescomtats ultrapirenencs.

Això i moltes altres coses podria dir sobre el llibre d'Anna Balaguer. En tot cas, haureu pogut constatar que ja l'he utilitzat i que, com m'ha servit a mi, prestarà també un gran servei als historiadors que el consultin. Ho recomano des d'aquesta mesa de presentació oficial de l'obra.